

הרב שלמה זאב פיק
ר"מ במכון הגבוה לתורה
אונ' בר-אילן

בסוגיה דמעוברת ומניקת חבירו

א

עיין ביבמות לו, ב – לו, א במחלוקת רבי מאיר וחכמים בענין מעוברת ומניקת חבירו ואמר רבא אליבא דחכמים, שיוציא בגט. ושאלו הרשב"א, הריטב"א ונמו"י למה לפי רבנן דמשנה לה, ב, לא אמרינן שיוציא את יבמתו המעוברת מאחר שכנס מעוברת חבירו. ותירצו ששאני יבמה דהוי טועה בדבר מצוה, ולכן חז"ל לא חייבו את היבם לגרש את יבמתו המעוברת. ואין לחלק בין יבמה לבין מעוברת חבירו, שהאחרונה אפשר להחזירה אחרי הלידה והנקה, משא"כ היבמה אי אפשר להחזיר מכיון שגרש אותה בעת הזיקה, שאז הדין שאין מחזירין אותה לעולם, אפילו הפילה. שכן למדנו לקמן (לו, א), שכהן שכנס מעוברת או מניקת חבירו חייב לגרשה, אע"פ שהאיסור להחזירה הוא איסור עולם. אם כן, למה לא גזרו על הכונס יבמתו מעוברת שחייב לגרש? אלא תירצו ראשונים הנ"ל דהוה טועה בדבר מצוה.¹

ועיין בדברי הנודע ביהודה (אבה"ע קמא יח), שתמה על הנמו"י, שתרץ כנ"ל, שהמיבם טועה בדבר משנה (יבמות, יא, א, מדפי הרי"ף):

¹ דברי ראשונים אלו מבוססים על דברי הראב"ד בסוף השגתו על הרמב"ם גירושין יא, כד שהעיר למה לא תקנו דיני הבחנה גם במשנה דריש פרק החולץ, שלפי דברי הראב"ד גם אלמנת חבירו או גרושתו כופין לתת גט. ותירץ הראב"ד שאם יתן ליבמתו גט, הוי נתינת גט לזיקתו שאוסרת את יבמתו עליו לעולם. ולמעשה, הרשב"א חולק על הראב"ד ושואל, במה שונה יבמה ממעוברת לכהן (ולפי הראב"ד אלמנת חבירו בתוך ג' שכנס אותה כהן)? הן יבמה והן מעוברת חבירו לכהן והן אלמנת חבירו לכהן, הם חלקים של דין הכולל של אלמנת – גרושת חבירו ומניקת – מעוברת חבירו. לכן הזדקק הרשב"א לתירוץ של טועה בדבר מצוה. (ועיין עוד בדברי הרב יפהן, הע' 148). ושמא יש לבאר שיטת הראב"ד, דשאני יבמה מיתר דינים אלו. עצם העובדה שדין היבמה הוא במשניות יבמות, ודין מעוברת הוא בברייתא, ומסתבר שהוא מסונף למשנה בפ"ד דסוטה, ודין הבחנה הוא על פי מיימרות דאמוראים, מראה שיש כאן דינים חלוקים. הראב"ד למד שאין דין יבמה בג' חדשים הראשונים או יבמה מעוברת בתוך הדין הכללי של מעוברת או אלמנת חבירו, אלא מהוה מערך של דינים עצמאיים וחלק מדיני יבמה, לכן לא גזרו לגרשה בגט. והראיה לזה שגם הרמב"ם לא כתב דין אלמנת חבירו שהיא יבמה בהלי גירושין אלא בהלי יבום.

אני תמה דאם כן איך אמר רבא בדף לו ע"ב דרבי מאיר ורבי אלעזר אמרו דבר אחד, ולא מיבעיא דקשיא לי על המשנה למלך דמשני דחכמים עשו חיזוק יותר משל תורה, שזה בעצמו דברי אביי שדחה מה דאמר רבא ר"מ ור"א אמרו דבר אחד, והשיב אביי ודלמא לא היא וכו', אי נמי עד כאן לא קאמר ר"מ אלא משום דרבנן וחכמים עשו חיזוק לדבריהם וכו'. וא"כ שזה סברת אביי, אבל רבא לא ס"ל סברא זו, ואיך נתפוס דברי אביי נגד דברי רבא? ודברי הנמו"י פשיטא שתמוהים, דא"כ איך אמר רבא דר"מ ור"א אמרו דבר אחד, ודילמא ע"כ לא קניס ר"מ אלא היכא דלא סבר לעשות מצוה, אבל במשנתנו שסבר לעשות מצוה כרבנן ס"ל, ואפילו אביי לא פריך לה חילוק זה, וא"כ דברי הנמו"י וסייעתיה הם דלא כאביי ודלא כרבא?

ועמדו על כך הישרש יעקב ועוד אחרונים ודייקו מדברי הרשב"א, שכל דבריו הם אליבא דרבנן דרבי מאיר, אבל אליבא דרבי מאיר עצמו לא היינו אומרים חילוק כזה.² ועדיין צריך עיון, למה לא נאמר חילוק זה גם לרבי מאיר? הרי הוא סבור דקנסינן ליה מפני שעבר על דברי חכמים, אבל אולי גם רבי מאיר מודה שאם טעה בדבר מצוה שאין קנסינן ליה!?

ונראה לומר בזה, שאין המחלוקת בין רבי מאיר לחכמים במעוברת רק שאלה אם מחמירים עליו מפני שעבר על דברי חכמים וקנסינן ליה לא להחזירה משא"כ לפי חכמים, לא קנסינן ליה, וכל טעם הגט הוא רק להבטיח הפרשה ולשמור את הולד, שא"כ קשה כמו ששאלנו על דברי הישרש יעקב. אלא יעויין בדברי הרמב"ם סוטה ב, ח-ט:

(ח) כל איש שבא ביאה אסורה מימיו אחר שהגדיל אין המים המאררים בודקין את אשתו, ואפילו בא על ארוסתו בבית חמיו שאסורה מדברי סופרים אין המים בודקין את אשתו שני ונקה האיש מעין והאשה ההיא תשא את עונה: בזמן שהאיש מנוקה מעון, האשה נושאה את עונה. (ט) לפיכך אם היתה אשתו אסורה עליו מחייבי לאוין או מחייבי עשה אפילו שנייה וקנא לה ונסתרה אינה שותה אלא תצא

² ואלו הם דברי הרשב"א: "...ומכל מקום מסתברא דביבמה לא כייפינן ליה להוציא כדי שלא תאסר עליו עולמית, ולא דמי למעוברת שנשאת לכהן, משום דזקוקה היתה לו וטעה בדבר מצוה, ואעפ"י שאין זמנו בהול, מכל מקום כיון דעיקרא דמילתא בעלמא לרבנן ליתא אלא משום תקנת ולד, ולא קנסו לאוסרה עליו עולמית, הכא כיון דטעה בדבר מצוה ואי מפיק לה תאסר עליו עולמית, לא מפיקין לה מיניה".

בלא כתובה ותהיה אסורה עליו אף משום זה. עבר ונשא מעוברת
חבירו ומניקת חבירו הרי זו שותה שאין כאן עבירה.

ונראה מדבריו דיש הבדל בין בעל שעבר ובעל ביאת איסור שאינו משקה את
אשתו ('אין האיש מנוקה מעוון'), לבין כנס מעוברת שכן משקה את אשתו.
וכבר עמד על כך המשנה למלך (ד"ה ונראה) וביאר, שבמעוברת שכל טעם
האיסור הוא מפני סכנה לולד אין כאן דין של איסורי ביאה אלא דין של
איסורי סכנתא, משא"כ כל יתר האיסורים הם איסורי ביאה בהגדרתם. ויש
להביא וראיה לזה: אם לפי הרמב"ם היה איסור ביאה במעוברת או מינקת
חבירו, היו דינים אלו מובאים בהל' איסורי ביאה ולא בהל' גירושין ודו"ק.

ומדברי חכמים, שהרמב"ם פסק כמותם, אפשר להבין את שיטת רבי מאיר
במשנה בסוטה: אם לפי רבי מאיר לא משקים אשה מעוברת שלאחר שכנס
קינא לה ונסתרה, ראיה שיש כאן איסורי ביאה כמו ביתר דיני המשנה.
והדברים מבוארים בדברי הרמב"ם בפירוש המשניות (מהד' הרב קאפח):

רבי מאיר סובר שנושא מעוברת חבירו ומינקת חבירו יוציא ולא יחזיר
עולמית. ולפיכך הוא לדעתו עובר עבירה כישראל שנשא נתניה וכיוצא
בה.

וברור שלפי דברי רבי מאיר, יש כאן איסורי ביאה מדרבנן, דומיא דנתניה.
ומנין לרמב"ם שיש כאן איסורי ביאה לפי רבי מאיר? מכך שר"מ אוסר
עולמית, דהיינו הקנס הזה שאוסרה עולמית, יוצר (אולי – משקף?) חלות דין
שיש כאן איסורי ביאה. [ושמא ניתן לומר באופן שונה, שלפי רבי מאיר יש
תקנת חכמים שיש כאן איסורי ביאה וממילא האיסור הוא איסור עולמית].
ובכל מקרה, ברור שלפי הרמב"ם אפשר ללמוד בפשטות שהיא גופא
המחלוקת בין חכמים לבין רבי מאיר: אליבא דרבי מאיר, הכונס מעוברת או
מינקת חבירו עובר על דין של איסורי ביאה, וממילא יש כאן איסור עולמי.
[ולפי הרמב"ם בפירוש המשניות: מפני שכנס מעוברת חבירו, קנסו שיש כאן
איסור עולם, וממילא נוצר חלות איסורי ביאה]. ואילו הרמב"ם היה פוסק
כרבי מאיר, הוא היה כותב דיני מעוברת חבירו ומינקת חבירו בהל' איסורי
ביאה. אבל חכמים דרבי מאיר סבורים, שאין כאן איסורי ביאה אלא דין
בסכנה, ולכן, ברגע שעברה הסכנה, אפשר להחזיר את מעוברת חבירו.

ועל פי דברים אלו, אפשר להסביר את דברי הרשב"א: לפי חכמים, מכיון
שכל האיסור של מעוברת ומינקת הוא מפני הסכנה, אפשר לחלק בין יבמה
דיש נסיבות מקילות והוי טועה בדבר מצוה, ולכן אפשר להקל ולומר שלא

היה כוונה לסכן את הולד ולעבור על דברי חכמים, לבין מעוברת חברו שאין כאן טועה בדבר מצוה, ולכן מחייבים גט כדי להבטיח הפרשתן. אבל לפי רבי מאיר, הרי כל האיסור הוא איסורי ביאה, ויש מקום לומר שאין נסיבות מקילות באיסורי ביאה, כמו שאין פטור מתעסק באיסורי ביאה. הרי המתעסק בחלבים ועריות חייב מפני שכן נהנה, פירוש מפני שיש לו הנאה פיזית, ולכן אי אפשר לומר שיש כאן נסיבות מקילות שהרי במציאות עבר על העבירה. והוא הדין בהיתר של טועה בדבר מצוה שאינו אלא במקום שחייב קרבן חטאת ואין בו הנאה פיזית כגון בשחיטה או במילה בשבת. אבל דין זה של טועה בדבר מצוה אינו שייך בחלבים או בעריות או באיסורי ביאה. וממילא כל דברי הרשב"א הם רק לפי חכמים.

ב

והנה ראיתי בשם הגרי"ד סולובייצ'יק זצ"ל (במחברותיו של הגאון רבי צבי שכטר שליט"א), שבמקדש ממזרת, פשיטא דכופין אותו להוציא בגט, **דאיסור אישות** איכא, מלבד דחיישינן שמא יבוא עליה, אפילו יהיה הוא במדינה אחרת, מחוייב הוא לגרשה, דאסור שיהיה לו בה תפיסת אישות. והנה במעוברת ומניקה כופין לגרש לכולי עלמא, אך לר"מ הכי טעמא דהוי **איסור אישות** ודומיא לממזרת דאסור שיהיה לו תפיסת אישות בה. ואפילו להחזירה אחר כך אסור, משבא עליה בעודה מעוברת, הרי להדיא דהויא **איסור אישות**, מלבד מאי דהוי איסור סכנתא. אך לרבנן, הגט הוא אך **שיעור בפרישה** ותו לא, עכת"ד. ולכאורה הדברים צ"ב, דמנין שיש איסור אישות, בממזרת – יש איסור ביאה. אמנם יש תנאי שיהיה קדושין, אבל לכאורה עיקר האיסור הוא מעשה ביאה במסגרת אישות.

ונראה שהגרי"ד זצ"ל למד שהצורך בקדושין פירושו שיהיה אישות בכדי לחול איסורי ביאה, וממילא האישות אסורה, אלא שאין לוקין עליו עד שבועל. בכל מקרה, אם לפי רבי מאיר עצם האישות אסורה, אז ממילא מובן למה אי אפשר לומר שהוי טועה בדבר מצוה, שהרי באיסור האישות כלול גם האיסורי ביאה וכנ"ל.

אמנם הסבר דברי מרן הגרי"ד זצ"ל הובא בשם אביו, הגאון רב משה זצ"ל, שהקשה על שיטת הרמב"ם בהל' איסורי ביאה יז, ב, ו-יח, א: [יז, ב] כל כהן שנשא אחת מהשלש נשים אלו בין גדול בין הדיוט ובעל לוקה ואם בא עליה דרך זנות אינו לוקה משום זונה או גרושה או חללה שנאמר לא יקחו עד שיקח ויבעול.

[יח,א] מפי השמועה למדנו שהזונה האמורה בתורה היא כל שאינה בת ישראל, או בת ישראל שנבעלה לאדם שהיא אסורה להנשא לו איסור השהו לכל, או שנבעלה לחלל אע"פ שהיא מותרת להנשא לו, לפיכך הנרבעת לבהמה אע"פ שהיא בסקילה לא נעשית זונה ולא נפסלה לכהונה שהרי לא נבעלה לאדם, והבא על הנדה אע"פ שהיא בכרת לא נעשית זונה ולא נפסלה לכהונה שהרי אינה אסורה להנשא לו.

ועיין בהשגת הראב"ד יח,ב:

א"א ליתנהו להני כללי שאין זונה אלא מחייבי כריתות או מעכו"ם ועבד שאין בהן קידושין מיהו כל הפסולים לבא בקהל אם באו עליה פסולה מן הכהונה ומן התרומה ואפילו חלל משום דכתיב ולא יחלל זרעו מה הוא מחלל אף זרעו מחלל אבל ללקות עליה משום זונה לא.

לפי שיטת הרמב"ם בעינן בכל חייבי לאוין קידוש ובעל,³ משא"כ בחיובי כריתות אי אפשר להצריך קידוש ובעל, דהא אין קידושין תופסין בחייבי כריתות, וביאור הגר"מ זצ"ל דחייבי כריתות הוי איסור **ביאה**,⁴ משא"כ

³ ועוד משמע מלשונו שמצריך נשא ובעל כמו שמצינו בריש פרק טז מאיסורי ביאה הלכה א: "פצוע דכא וכרות שפכה שנשאו בת ישראל ובעלו לוקין שנאמר לא יבוא פצוע דכא וכרות שפכה בקהל ה', ומותרין לישא גיורת ומשוחחרת ואפי' כהן שהוא פצוע דכא מותר לישא גיורת ומשוחחרת לפי שאינו בקדושתו, ואפילו נתינה או אחד מן הספיקות מותרת לו", וכן פי"ז ה"ב, ה"ג, וסנהדרין יט,ד: (קנ) כהן שקדש אשה זונה ובעלה, (קנא) כהן שקדש גרושה ובעלה, (קנב) כהן שקדש חללה ובעלה, (קנה) הנושא זקוקה ליבם, (קנו) הבא על הקדשה, (קנז) ממזר שנשא בת ישראל ובעל, (קנח) פצוע דכא שנשא בת ישראל ובעל, (קסד) גר עמוני שנשא בת ישראל ובעל, (קסה) גר מואבי שנשא בת ישראל ובעל, וע"ש בראב"ד: "פצוע דכא שנשא בת ישראל ובעל. א"א לא ידעתי נשואין מה צורך והרי מצינו על הממזרת משלם קנס והקשו בגמרא על רבא קשיא ממזרת לדעת רבי יצחק היאך לוקה ומשלם אלמא בביאה לחודה לוקה". וצ"ע למה פעמים השתמש הרמב"ם בלשון קידוש ופעמים בלשון נשא, ובמיוחד באיסור זונה, גרושה וחללה שבאיסורי ביאה השתמש בלשון נשא ובסנהדרין בלשון לקח, לעומת פצוע דכא שהלשון אחיד.

⁴ וראיה לכך מדברי הרמב"ם איסו"ב יב,א-ג: "ישראל שבעל עכו"ם משאר האומות דרך אישות, או ישראלית שנבעלה לעכו"ם דרך אישות הרי אלו לוקין מן התורה שנאמר לא תתחתן בס בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנדך, אחד שבעה עממין ואחד כל אומות באיסור זה וכי' ולא אסרה תורה אלא דרך חתנות אבל הבא על הכותית דרך זנות מכין אותו מכת מרדות מד"ס, גזירה שמא יבא להתחתן, ואם ייחדה לו בזנות חייב עליה משום נדה ומשום שפחה ומשום כותית ומשום זונה, ואם לא ייחדה לו אלא נקראת מקרה אינו חייב אלא משום כותית וכל חיובין אלו מדבריהן. בד"א כשהיה הבועל ישראל **אבל כהן הבא על הכותית לוקה מן התורה משום זונה** ואחד זונה כותית ואחד זונה ישראלית ובבעילה בלבד לוקה **שהרי אינה בת קידושין**".

חייבי לאוין דגדר האיסור הוא איסור אישות, והביאה (שלאחר קידושין/ נשואין) אסורה לא בתורת מעשה ביאה, אלא בתורת המשך וגמר לאישות, דביאה חשובה כמעשה אישות.⁵

ולפי זה שאל הגר"מ זצ"ל, דבשלמא דנבעלה לחייבי כריתות ניחא דנעשית לזונה, שהרי זאת הביאה – אסורה היתה. משא"כ בנבעלה לחייבי לאוין, דהתם ליכא באמת איסור ביאה כלל, דהביאה בעצמותה היתר היא, רק דהויא איסור בתורת מעשה אישות, והאישות הוא הנאסר, אמאי עשאה זונה וצ"ע.⁶

ולפי דברי הגר"מ זצ"ל, ובמידה שזה הסברו לדברי בנו הגריד"ס זצ"ל הנ"ל, לא יתיישבו דברי הרשב"א, שהרי אין כאן איסור ביאה אלא איסור אישות, וא"כ אפשר לומר שזה אכן טועה בדבר מצוה, וזה אליבא דרבי מאיר, וא"כ, הדרא קושיית הנודע ביהודה לדוכתא, וצ"ע.

⁵ ועיין במסורה, ב (תשרי, תש"ן), עמ' כו–כח, "בגדר איסור חלוצתו" להסביר את שיטת הרמב"ם בפ"א יבום וחליצה א"ב: "...וכן החולץ ליבמתו נאסרה החלוצה היא וכל צרותיה על החולץ ועל שאר האחין וכולן אסורות עליהן מדברי סופרים כשניות שמאחר שמת אחיו בלא ולד נסתלק איסור ערוה מעל כל נשיו לפיכך תופסין בהן הקידושין כשניות" לעומת שיטת התוס' יבמות דף י, ב ד"ה איהו, הביא הגריד"ס זצ"ל את הפירוש הזה להסביר את דברי הרמב"ם (אמנם לא בשם אביו) והוסיף ואמר: "שחייבי לאוין וחייבי כריתות חלוקים הם זה מזה לא רק בעונשם, אלא אף בעצם חלות איסורם. דבחייבי כריתות – גדר איסורם הוא בתורת איסורי ביאה, ואילו בחייבי לאוין גדר איסורם הוא בתורת איסור אישות, דהביאה שלאחר האישות חשובה כמעשה אישות, ובתורת כן נאסרה. [ובאמת יש להסתפק בזה לדעת הרמב"ם, אם דוקא אביאה ראשונה שלאחר הקידושין הוא דלקי בחייבי לאוין, שהיא כאילו גומרת ומשלימה את האישות; או אפילו אשאר ביאות נמי יהיה לוקה, שכל ביאה שלאחר קידושין חשובה כמעשה אישות]". ועיין עוד שם איך באר את שיטת הרמב"ם לעומת התוס' הנ"ל, ואכ"מ.

⁶ ועיין עוד בתוס' בסוגיה דאין שליח לדבר עבירה (ב"מ י, ב ד"ה דאמר), שדנו בכהן שקידש לו שליח גרושה, ומשמע שיש בקידושין עצמם האיסור.